

ראשית 'הבריחה' מרומניה

מתוך הספר האוטוביוגרפי של לוי ארגוב: 'בנתיבי הצלה והעפלה'

קיבלתי על עצמי את התפקיד¹, והכנתי עם פלגי² רשימה של חברים מכל תנועות הנוער, שבאמצעותם ניתן יהיה לסייע להעברת הפליטים מרומניה. "אני נוסע כבר מחר לארץ", אמר לי פלגי, "תפנה לתנועות הנוער ותבקש את האנשים האלה לפעולה כללית, לא תנועתית".

למבצע החילוץ המתוכנן קראנו "טיול". טיול היה שם הקוד בתנועות הנוער להברחת גבולות בתקופת מלחמת העולם השנייה ובאופן טבעי המשכנו להשתמש בו.

האנשים שברשימה, חברי תנועות הנוער בבודפשט, היו מנוסים עד מאוד בכל הקשור ב"טיולים". אחדים מהם, כמו ידידי מימיש, או פרץ רבס, איש "מכבי הצעיר", ערכו את ה"טיול" הראשון שלהם עוד באביב 1942, כאשר חצו את הגבול להונגריה עם תחילת הגירוש של יהודי סלובקיה לפולין. צבי גולדפארב, מנהיג תנועת "דרור" בבודפשט, התנסה ב"טיול" עוד קודם לכן. כבר באביב 1941 ברח מפולין לסלובקיה ומשם הגיע מאוחר יותר להונגריה. את הניסיון העיקרי ב"טיול" רכשו אנשי תנועות הנוער בבודפשט לאחר הכיבוש הגרמני ב-19.3.44 ועד לשחרור העיר ב-18 בינואר 1945. באמצעות נתיבי בריחה שנסללו דרך טרנסילבניה, הוברחו למעלה מ-1,000 חברים בתנועות הנוער לרומניה ויחד עימם עוד אלפי יהודים נוספים. במקביל, התמחו אנשי המחתרת בהונגריה בייצור תעודות מזויפות, אשר בחלקן שימשו את הבורחים ובחלקן (הגדול יותר) שימשו להישרדות בבודפשט עצמה. בשיא פעילותם, לקראת סוף המלחמה, זייפו אנשי המחתרת בהונגריה כ-120,000 תעודות חסות שוויצריות, שסייעו להצלתם של עשרות אלפים מיהודי בודפשט.

הניסיון שרכשו בהברחת גבולות, זיוף תעודות ופעילויות מחתרת שונות, הועמד עתה לרשות מבצע העברתם של הפליטים מרומניה בדרך לאוסטריה. מקרב פעילים מנוסים אלה לא היה קשה להקים ועדה בין-תנועתית לנושא ה"טיול". בין הפעילים באותה ועדה זכורים לי - פרץ רבס, איש "מכבי הצעיר", טיבור רוזנבאום מ"בני עקיבא", רפי רוזנברג מ"הנוער הציוני", צבי גולדפארב מ"דרור", משה פיל ואפרא טייכמן מהשומר הצעיר ומאוחר יותר גם מימיש. ועדה זו התכנסה לישיבה תוך זמן קצר וכך הונח היסוד לתחילת הפעילות בבודפשט. מבחינות מסוימות היוותה הועדה הזו המשך לוועדות קודמות שעסקו ב"טיולים". החידוש היה בהקמתה אד-הוק של ועדה בין-תנועתית שנועדה לטפל בחילוץ הפליטים מרומניה.

¹ ניהול תחנות מעבר ברומניה לפעילים ציונים, שהסתננו מפולין בדרכם לאוסטריה ואיטליה
² יואל פלגי

באחת הישיבות הראשונות כבר דובר על החלפת השם מ"טיול" ל"בריחה". המונח "טיול" היה כבר ידוע יותר מדי במוסדות ההונגריים וחששנו שהם יגלו מייד למה הכוונה. לגלות מה זאת "בריחה" ייקח להם יותר זמן. עם זאת, בתקופה הראשונה עדיין המשכנו להשתמש בעיקר במונח "טיול".

מטרתנו הראשונה היתה להוציא את 2,500 החלוצים מרומניה ולהעביר אותם לגראץ באוסטריה, ומשם בעזרת הבריגאדה, לאיטליה. לא העלינו על דעתנו ש"הבריחה" תהפוך למבצע גדול ומתמשך. ראינו בה מבצע חד-פעמי, שנועד להבטיח שאותם חלוצים שהגיעו לרומניה לא יילכדו בידי הרוסים ויגלו לסיביר.

גראץ היתה עדיין בידי הרוסים, אך היתה אמורה לעבור מאוחר יותר לידי הבריטים. שיערנו שיהיה קל יותר להניע את היהודים מרומניה בתוך שטח הכיבוש הרוסי ולרכז אותם בגראץ, כך שיוכלו לעבור אוטומטית לשטח הכיבוש הבריטי, בבוא העת, מאשר לנסות להעביר אותם כבר עתה משטח הכיבוש הסובייטי לאזור אמריקני או בריטי. התוכנית שינתה את כיוון תנועתם של היהודים בכמעט 180 מעלות. עד אז נדדו היהודים מפולין לרומניה, ואילו כעת ביקשנו להפוך את כיוון תנועתם, להוציא אותם ממזרח אירופה למרכזה ומשם, באמצעות הבריגאדה, לאיטליה. לכיוון ההפוך היה היבט חשוב נוסף. בדרכם לרומניה, באביב 1945, עברו החלוצים מפולין דרך שטחי הונגריה וסלובקיה ונעזרו ביהודים מקומיים שסייעו להם בדרכם. בחלק מהמקומות הסמוכים לגבול ישבו, אפוא, אנשים מנוסים שהמשיכו לסייע לנו בפעולת "הטיול" בכיוון ההפוך.

התחלנו בפעילות. יצרנו קשר עם אנשי ההנהגות של תנועות הנוער הפולניות שישבו באותה עת ברומניה, שבראשם עמדו אבא קובנר וצביה לובטקין, שדגלו באיחוד כל תנועות הנוער לפעילות משותפת במסגרת שנקראה "החטיבה".

כשהחלטנו לרכז את הפליטים בגראץ, הפכה בודפשט לנקודת מעבר מרכזית. מרומניה נשלח מרכזי רוזמן, איש החטיבה והשומר הצעיר, ממנהיגי המחתרת ברוסיה, ולימים מפקד המעפילים באקסודוס וחבר העוגן. הוא הצטרף אלינו לפעילות בבודפשט ועד מהרה הפך להיות לאדם מרכזי במקום.

הדבר הראשון שעשינו היה להקים נקודת מעבר בבודפשט - מקום שבו יוכלו הפליטים ללון ולקבל אוכל. בנושא זה טיפל מימיש, שקם ממיטת חוליו. הוא השיג באמצעות הג'וינט בית מלון גדול, שאומנם לא נראה במצב טוב, אך ניתן היה להלין בו אנשים. היו ימים שהמלון אירח אפילו אלף איש. את בעיית ההזנה פתרנו בסיוע הג'וינט שהקים במלון מטבח עבור הנוסעים. גייסנו מספר מורי דרך מתנועות הנוער, שניים-שלושה חברים מכול תנועה. חלק ממורי הדרך נסעו לבוקרשט וסייעו להביא את החלוצים לבודפשט. אחרים נשלחו לנקודות המעבר בגבול שבין הונגריה לאוסטריה - סומבטהיי וסנטגוט הארט. הורינו לפעילים בנקודות המעבר לגייס לעזרתם חלק מתפליטים שעוברים דרכם. בין אלה היו גם ילדים, כי הרוסים לא נטו לפגוע בילדים. היה שם ילד קטן, שהיה מסייע לאנשים במעבר הגבול וכשהיה רואה רוסי, היה צועק: "עצור! אל תזוז! הרוסי כאן!"

לאחר שחצו את הגבול ונתקלו לפתע בחייל בריטי, היו היהודים נשכבים והילד היה צוחק: "גם לפני בריטי אתה נשכב? מה אתה, טיפש? הבריטים לא עושים שום דבר".

תוך עשרה ימים מילאנו כל חדר פנוי בגראץ. באמצעות שליחים נוצר קשר גם עם אנשי תנועות הנוער בפולין, שמעתה אמורים היו לשלוח פליטים ישירות אלינו ולא לרומניה. שלחנו את אחד הבחורים לעיר צ'ופ, על הגבול בין הונגריה לקרפטורוס שסופחה לאוקראינה באותם ימים. השליח התבקש לשלוח יהודים הנושאים תעודות פליט של הצלב האדום לבודפשט. אם יגיעו יהודים עם תעודות של הצלב האדום, אמרנו לבחור, שלח אותם לבודפשט. שליחים נוספים יצרו קשר עם אנשי הבריגאדה באוסטריה והודיעו להם להתכונן לקראת בואם של המוני פליטים לגראץ. מאוחר יותר הגיעה אלינו לבודפשט משלחת ראשונה של אנשי הבריגאדה והקשר עימם התהדק. חשוב לציין שאנשי הבריגאדה יכלו לפעול רק בשטח הכיבוש האנגלי והם טיפלו בבורחים רק בהגיעם לאוסטריה.

עם ארגון רשת הקשר התחילו להגיע הקבוצות של החלוצים. מרביתן היו בנות עשרה אנשים, ועל כל אחד מהן היה מופקד ראש קבוצה. ביום הראשון הגיעו ארבע קבוצות, לאחר מכן עשר קבוצות ובמהרה גבר והלך זרם הבורחים. היו ימים שבהם הגיעו אפילו שלושים קבוצות. בבודפשט הם התקבלו בנקודת הבריחה, שנוהלה על ידי מרדכי רוזמן. כאן קיבלו תעודות מזויפות, שאפשרו להם להמשיך לנוע ברכבות, וכן מעט כסף וצידה לדרך. בנוסף לכך, כל ראש קבוצה בת עשרה אנשים קיבל קילוגרם אחד של בשר חזיר. על ראש הקבוצה היה למסור את הבשר בגראץ, כי באוסטריה שרר מחסור גדול במזון והבשר היווה מטבע עובר לסוחר. באמצעות בשר החזיר שנשלח מבודפשט ונמכר בגראץ ניתן היה לממן את המשך הבריחה.

הקניין העיקרי של בשר החזיר היה יהודי דתי בשם רוזנברג, שאחרי כן הפך לבנקאי גדול בשווייץ. שאלתי אותו איך הוא בודק את בשר החזיר בלי לטעום ממנו והוא ענה: "סמוך על החושים שלי". תוך עשרה ימים מילאנו כל חדר ומלון פנוי בגראץ. בסוף יולי 1945 הועברה שיירה גדולה של פליטים לאיטליה באמצעות משאיות של הבריגאדה וערב כניסתם של הבריטים, ב-8.8.1945 הועברו כ-1800 פליטים נוספים. דווקא לאחר כניסתם של הבריטים לגראץ נוצרו קשיים בהעברת הפליטים לאיטליה, וגראץ המשיכה לקלוט בורחים שהגיעו דרך הונגריה. נוכחנו שמספר החוזרים מרומניה גדול בהרבה ממה ששיערנו. למדנו גם שבין הפליטים היו גם סוחרים שניצלו את הפרשי המחירים בין הארצות. היה קל מאוד לעבור את הגבול מרומניה להונגריה. הבורחים היו מגיעים לגבול בלילה, עוברים אותו ברגל עד לתחנת הרכבת הקרובה ומשם נוסעים ברכבת לבודפשט.

נספח: לוי ארגוב, כתבה מאת העיתונאי אורי דרומי, פורסמה בעיתון 'הארץ' 31.07.09

לוי ארגוב (קופולביץ') נולד בכפר פודובק שבקרפטורוס, צ'כוסלובקיה, ולמד בבית הספר "תרבות" במונקאץ'. הוא הצטרף לגרעין קיבוץ העוגן, שנוסד בסלובקיה, ובאפריל 1939 העפיל לארץ באונייה "אטרטו". מן הגרעין, שהמתין ליד כפר סבא לעלייה על הקרקע, הוא התגייס ל"הגנה" והיה מפקד המ"ן (משמר נע) של משטרת היישובים באזור. ידיעות על השואה המריצו אותו להתנדב למחלקה הבלקנית בפיקודו של יעקב סלומון, שנועדה לצנוח באירופה הכבושה, אך התוכנית בוטלה.

שאיפתו לסייע לשארית הפליטה הובילה אותו ב-1945 לאיטליה, שם חבר לבריגדה היהודית במסמכים מזויפים. "הפכתי לחייל בריטי מושלם", כתב בספרו האוטוביוגרפי "בנתיבי הצלה והעפלה", ורק בעיה קטנה נותרה: "הייתי קצת חלש באנגלית". בבודפשט, ואחר כך בברטיסלבה, הוא ניהל תחנות מעבר לפעילים ציונים, שהסתננו מפולין לאוסטריה ואיטליה ("טיולים", שנקראו אחר כך "הבריחה"). הוא שב לקיבוצו אך באפריל 1947 נקרא לחזור, הפעם לפאריס, לסייע במעבר מ"הבריחה" אל "ההעפלה" (עליה ב'), וממרסיי הוא שילח אוניות מעפילים לארץ.

בתחילת 1948 נשלח בידי אהוד אבריאל למולדתו צ'כוסלובקיה, לאתר שדה תעופה שממנו ניתן יהיה לשלוח נשק לארץ. הוא בחר בזאטץ', כ-60 ק"מ צפונית-מערבית לפראג, ובשמו המזויף "איליה פרובאט" השיג כל מה שרצה ממפקד השדה, הקולונל פרנטישק זומר, חובב השתייה. במארס 1948 הצטרף לטיסת "סקיימסטר" מלא בתחמושת שנחת בבית דראס תחת אפם של הבריטים, ועל זה אמר לו בן גוריון לימים, כי בכך "הצלתם את מבצע נחשון".

אחרי ששלח מזאטץ' "מסרשמידטים", "ספיטפיירים" ו"נורסמנים" לחיל האוויר הצעיר, חזר ארגוב ב-1950 לארץ והתחתן עם אורה זאוברמן, שתהיה לאם ילדיו עדי, רני ז"ל ועופר. הוא הצטרף למחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית ופעל לייסוד המושבים פדיה ופתחיה. ב-1954 הציע לו ראש המחלקה, רענן ויץ, להצטרף לאריה לובה אליאב בהקמת חבל לכיש. תחילה היה צורך באור ירוק מבן גוריון, שבמהלך סיור באזור שאל חייל תימני שליווה אותם אם יסכים להתיישב במקום שכזה. "כן", ענה החייל, "אבל רק אם האשכנזים יבואו גם כן".

ארגוב היה ממקימי קרית גת, ותקופת מה היה ראש מועצה בפועל, עד שהחליפו גדעון נאור. ב-1958 יצא עם לובה אליאב להקים את העיר ערד, ושוב הלך בעקבותיו, לסייע לאיראן. עשר שנים היה יו"ר מועצת הלול. בנו רני נהרג ליד התעלה, במלחמת יום הכיפורים. בספרו כתב, כי רצה להוכיח לחבריו בקיבוץ העוגן, שאותו עזב, "שאם כבר עזבתי, אני עושה תמיד עבודה חלוצית חיונית".